

Головними бар'єрами на шляху розвитку е-демократії, з якими зіштовхуються місцеві органи влади, такі: необхідність оновлення комунікаційної інфраструктури, брак фінансових ресурсів, брак професійно-кваліфікованого персоналу, цифровий бар'єр для певних громадян, низька зацікавленість громадян [3, с. 170]. Недоліками застосування електронного голосування (е-голосування) у виборчому процесі також є брак прозорості, обмежена відкритість системи, порушення таємності голосування у системах, обмежені можливості перерахунку голосів. Європейські стандарти управління виборчим процесом передусім покликані забезпечувати реалізацію основних принципів виборчого права – загального, рівного, вільного і прямого, а також принципу таємності голосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колісник В., Любченко П. Голосування та встановлення результатів виборів; проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1(76). С. 93–102.
2. Коновал О. Норвезький секрет успішних виборів. *Вісник ЦВК*. 2017. № 2(36). С. 55–57.
3. Кохалик Х. Світовий досвід впровадження електронної демократії: проблеми та досягнення. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 169–174.

Яковлев М. В.,
кандидат політичних наук, доцент,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ І ПОНЯТІЙНІСТЬ КОНЦЕПТІВ: КАТЕГОРІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наукова методологія досліджень різних суспільно-політичних питань ґрунтується на алгоритмі, згідно з яким науковці спершу концептуалізують досліджуване явище, а потім операціоналізують його, що дозволяє збирати дані в полі, проводити кількісні та якісні емпіричні дослідження тощо. Концептуалізація передбачає перетворення якогось часто абстрактного чи багатозначного поняття на щось прикладне, або в іще вужчому розумінні – на

щось, що можна практично виміряти, побачити, розібрати на складові, в чому, власне, й полягає суть наступного етапу – операціоналізації. Також концептуалізації потребують поняття, які неможна назвати виключно абстрактними з тих міркувань, що їм або вже присвячена велика кількість різних емпіричних досліджень (приклад: «демократія», яку, звісно, можна розуміти як абстрактну чи філософську категорію, «ідеальний тип» чи навіть бажаний, фантазійний конструкт, недосяжний ідеал, вигаданий у часи давньогрецьких полісів, однак різні види «індексів демократії» вказують на те, що існує ціла традиція вимірювання численних показників, вимірів чи складових «демократичності»), або їм надано багато різних визначень, що свідчить не лише про увагу до предметного поля дослідження, але й про різноманітні підходи до концептуалізації явища, яким з різних практичних (дуже часто – з політичних) міркувань займалися науковці, журналісти, громадські діячі, публіцисти та ін.

Складність концептуалізації понять у суспільно-політичних дослідженнях обумовлена низкою причин, деякі з них актуальні для сучасного українського соціуму, а деякі мають тривалу історію, хоча в Україні їм все ще не приділяють належної уваги. Однією з таких проблем є сама природа явищ, які науковці намагаються дефініювати у такий спосіб, щоб уможливити їх дослідження на практиці. Ще всередині минулого століття, у 1956 р. шотландський філософ і суспільно-політичний теоретик Вільям Брайс Геллі висунув тезу про існування *сутнісно оспорюваних концептів* (essentially contested concepts – назва англійською, мовою оригіналу; при цьому цікаво відзначити, що російською у перекладі трапляється варіант «принципально спорное понятие», що містить у собі компонент «принципціальність», якого нема в англійському оригіналі, бо в ньому йдеться про *essence*, тобто саму *суть* поняття), ідея якого полягала в тому, що є поняття, яким неможливо дати «неоспорювані» визначення, щодо яких однозначно будуть точитися дискусії, зокрема й через ціннісні позиції (до речі, одним з цих понять і є «демократія» або, скажімо, «свобода», бо ліберальний і консервативні погляди на свободу будуть між собою однозначно суттєво відрізнятися). Відповідно, будь-які емпіричні дослідження таких оспорюваних понять мають чітко виходити з розуміння, що обраний аспект досліджуваного явища не може претендувати на наукову нейтральність (якщо така взагалі можлива) бо так чи інакше в основі дослідження лежатимуть ціннісні чи світоглядні переконання науковців. Виходом із ситуації може бути відверта та прямолінійна декларація ідеологічних позицій. В цьому розумінні «зраз-

ковими» (однак не «взірцевими») є будь-які публікації радянських часів, присвячені, приміром, «буржуазним теоріям», в яких самі визначення чітко окреслюють ціннісні позиції, «таврують» набір поглядів як такий, що не відповідає «ідеалу». В умовах сучасного світу можна сподіватися, що такого більше не станеться, однак багато популярних сучасних трендів, зокрема й cancel culture в широкому розумінні (як ідеологічна «зачистка») може призвести і до повторення підходів до визначення з радянського минулого.

Наступна складність роботи з визначеннями, що стосується сучасних підходів, є пустотність і зловживаність деяких понять, що особливо відчутно на тих поняттях, які часто вживаються у неймовірно широких значеннях: «токсичні стосунки», «аб'юз», «харрасмент», бо, приміром, виникає питання, де пролягає межа між фліртом і харрасментом, і чи є зловживання владних повноважень по відношенню до людини, яка має менший ресурс влади, її «аб'юзом» і що саме становить «токсичність» у стосунках, а саме – хто має право визначати ступінь цієї токсичності, і що найголовніше – встановлювати її джерело. Популярність англіцизмів також є окремим питанням, бо разом з якимось терміном, який не завжди коректно перекладається (яскравий приклад, на який уже ніхто не звертає особливої уваги, це «панічна атака», хоча у подібних конструкціях вона означає не «атаку», а саме «напад», як, приміром, «серцевий напад», бо «серцева атака» звучить дуже дивно, а от панічна – чомусь ні), до мовно-культурного контексту просочується й ідеологія, яка за ним стоїть (у наведеному прикладі – особливий лівий дискурс, джерелом якого є ліві кола у США з його цінністю надмірної чутливості). Науковці вже звертають на це увагу: зокрема, австрійський філософ Норберт Пфаллер пише про те, що у сучасному світі зникає «мова дорослих» (нім. *Erwachsensprache*) і, натомість, починає панувати викривлений принцип «хто почуввається більше ображеним – той і має рацію», що веде до політичної цензури та обмеження свободи слова. Якщо гіперболізувати, то можна сказати, що надмірна чутливість до вживання слів, понять, категорій у довгостроковій перспективі може призвести до того, що нікого неможна буде ніяк назвати взагалі, а підбір ідеологічно нейтрального терміну може бути вкрай ускладненим, бо за бажання можна висунути претензії навіть до математичних позначень – чому, приміром, залежну змінну позначають як Y , а незалежну – X , чи нема в цьому якоїсь дискримінації чи образи чиїхось почуттів – що, звісно, є іронічним перебільшенням, вжитим тут виключно для ілюстрації ризиків, які несе в собі один із сучасних трендів.

Окремою проблемою, яка гостро стоїть перед дослідниками політичних явищ в Україні (і не тільки), є *квазітерміни* та *терміноїди*, під якими розуміють або «неповноцінні» терміни, або слова, які претендують на роль термінів (а інколи її навіть виконують), однак які важко визнати за повноцінні терміни. Найбільш радикальними прикладами є такі слова, що використовуються на позначення політичної та ідеологічної (інколи – навіть світоглядної) позицій, як «порохоботи», «вата», «укропи» тощо. Побутові дискусії, особливо в інтернет-середовищі, майорять прикладами використання таких слів і, що цікаво, маємо визнати, що навіть професійні політологи, які уникають вживання подібних «слівців» у своєму мовленні чи академічних публікаціях, мусять розуміти, про що йдеться, бо суто гіпотетично, якщо український політолог вважає себе людиною, обізнаною в українських внутрішньополітичних питаннях, він чи вона не може не знати, що (а головне – кого) мають на увазі люди, коли говорять, скажімо, про «порохоботів». Подібне явище характерне і для країн Європи: приміром, ті, хто критикують Німеччину за її провідну роль у Європейському Союзі, разом із критикою діяльності Ангели Меркель як федеральної канцлерки (вживання фемінітивів також є окремою, у тому числі й методологічною, темою), вживають квазітермін «Меркельрейх». Цікаво, що станом на зараз «Брекзит» став цілком повноцінним терміном, що позначає вихід Великої Британії з ЄС, однак на самому початку свого існування це був терміноід. Слід визнати, що інколи без терміноідів і квазітермінів важко обійтися, але їхній «неповноцінний науковий статус» не дозволяє послуговуватися ними у справді солідних академічних публікаціях, а тим більше – у прикладних емпіричних дослідженнях, бо вони також можуть порушувати й етичні норми (у наведених прикладах, приміром, йдеться і про те, що такі слова можуть ображати, використовуватися для іншування та навішування ярликів). У таких ситуаціях перед дослідниками стоїть дуже складне завдання: спершу сформулювати визначення концепту, яке б охоплювало понятійне поле квазітерміна (чи терміноїда), а вже далі перейти до його операціоналізації.

Нарешті, методологічні проблеми категоріального характеру стосуються і більш глобального рівня – протистояння якісної та кількісної дослідницької традиції, яке є особливо відчутним у суспільствознавчих дисциплінах. Американський методолог, політолог-міжнародник Г. Герцц вважає, що краще взагалі не визначати концепти «напряму», а давати їм визначення через дискусію про те, як їх «практично» варто сконструювати так, як треба досліднику, а інші підходи, на кшталт обговорення смислу концептів, він

називає *семантичними*. Можна припустити, що сучасному українському суспільствознавству бракує дискусії про вихідні припущення, з якими дослідники-якісники і дослідники-кількісники приступають до своїх емпіричних розвідок, у тому числі й в тому, що стосується визначень, понять і концептів. Одна дослідницька школа може висувати сурову вимогу до концепту: він має бути таким, який легко формалізується до рівня математичних показників, в ньому слід чітко виокремити критерії наявності чи відсутності ознак, сукупність яких формує досліджуване явище тощо. Натомість для іншої школи критично важливим може бути ціннісний і світоглядний вимір концепту, які важко зафіксувати, а тим більше – виміряти – за допомогою стандартизованих інструментів збору соціальної інформації. Ці питання також варто доповнити й дискусіями про роль презентизму та історизму в дослідженні понять і категорій, зокрема й у прикладному вимірі суспільствознавчих розвідок.

Марков А. В., Тимошенко О. В.,
старші викладачі,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Глобалізований сучасний світ важко уявити без Інтернету, комп'ютерних технологій, електронних порталів та електронних баз інформації. Однією з нагальних проблем для розвитку України є визначення стратегічних цілей й пріоритетів переходу України до інформаційного суспільства; окреслити коло проблемних питань у його формуванні, з урахуванням ймовірних небезпек й можливостей інформаційного простору.

Стратегія становлення інформаційного суспільства в Україні вимагає вирішення таких проблем: по-перше, подолання значного дисбалансу між віковими, регіональними аудиторіями вітчизняного сегмента мережі Інтернет. Так, Київ та міста-мільйонники досі залишаються основним джерелом Інтернет-аудиторії, тоді як невеликі міста, селища й села мають лімітований доступ до інформаційного простору. по-друге, ліквідацію значних прогалів на законодавчо-нормативному рівні. В Україні досі не прийнято низку ключових